

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Radovan Gura
Article / Článok: Upálenie sa ako politický protest
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.95-112>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

Radovan Gura. 2021. Upálenie sa ako politický protest. In *Politické Vedy*. [online]. Vol. 24, No. 1, 2021. ISSN 1335 – 2741, pp. 95-112. Available at: DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.95-112>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

UPÁLENIE SA AKO POLITICKÝ PROTEST

SELF-IMMOLATION AS A POLITICAL PROTEST

Radovan Gura*

ABSTRACT

Fundamentally, self-immolation is an ancient practice. Despite this cultural and historical humankind experience, every new case of self-immolation for political reasons is an appalling piece of information to us. In this paper, we examine, present and reflect on self-immolation as a form of suicide, on its causes and consequences in selected cases that we register in international relations. The aim of this study is to assess the self-immolation as a politically motivated act. We conclude that the aim of the self-immolation act as a political protest is, on the one hand, to point out, condemn, punish political authority, express the will to initiate political change or to express political guilt by one's own death. On the other hand, these actions are not automatically linked to the intention to mobilize for a collective response.

Key words: self-immolation, political protest, Mohammed Bouazizi, Jan Palach, Prague Spring, Arab Spring

Úvod

Arabská jar - sled udalostí, vlna protestov, nepokojov a povstanií, ktorá prebiehala vo väčšine arabských štátov od roku 2010 a tieto poznačili svetový politický systém. Začala však nečakane a prekvapujúco. Upálením sa človeka. Išlo o prípad, kedy ľudia 21. storočia ostali šokovaní, čoho všetkého je nešťastný človek schopný a médiá informovali o „bezprecedentných udalostiach“. V tomto období si pripomíname desať rokov od upálenia sa **Mohammeda Bouaziziho**, viac ako päťdesiat rokov od upálenia sa **Jana Palacha** a bohužiaľ aj v roku 2020 v Európe sme naďalej svedkami hrozných činov upálení sa.

* doc. PaedDr. Radovan Gura, PhD. pôsobí ako docent na katedre medzinárodných vzťahov a diplomacie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: radovan.gura@umb.sk.

DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.95-112>

Už je to viac ako 30 rokov, čo sa štáty strednej Európy oslobodili od totalitného systému a došlo k ukončeniu rozdelenia Európy a tým aj k ukončeniu Jaltského systému. Niekoľko mesiacov po páde Berlínskeho múru, Nemecko pristúpilo k svojmu opätovnému znovu-zjednoteniu. Krajiny strednej a východnej Európy sa vymanili z vplyvu Sovietskeho zväzu a nastúpili cestu demokratizácie. Samotný Sovietsky zväz už v decembri 1991 podľahol svojmu vlastnému rozkladu. Tieto premeny európskeho kontinentu mali zásadný vplyv na zmeny vo svetovom politickom systéme, ktoré následne otvorili cestu demokratizácie a súčasnej globalizácie. Všetky tieto „európske“, „lokálne“ zmeny mali svoj odraz, svoje dôsledky, vo zmenách svetového politického systému, ktoré niektorí odborníci označujú až za radikálne. Realizované zmeny v Európe boli dlho očakávané, mnohí západní lídri si ich želali niekoľko desaťročí, napriek tomu boli prekvapujúce.

V skutočnosti sa ľudia v priestore sovietskeho bloku pokúšali pri rôznych príležitostiach zmeniť alebo narušiť totalitný systém. V západnom svete je v tomto kontexte asi najznámejšie obdobie Pražskej jari v Československu v roku 1968. (Rouet, Soulages, 2009) Relatívne zblíženie Východu a Západu po Karibskej kríze, ktoré sa črtalo v priebehu desaťročia pred Pražskou jarou, však viedlo k zásadnej reakcii Sovietskeho zväzu zhmotnenej v invázii armád Varšavskej zmluvy do Československa, dňa 21. augusta 1968. Tento krok ale spustil v spoločnosti istú vlnu odporu. Nie násilnú, ale aktívnu. Nešlo o ozbrojený boj, ale vzburu, kde umelci, študenti, robotníci štrajkovali, protestovali v uliciach, ale tiež menili označenia ulíc, či dopravné značenia, aby zmiatli vojenské vozidlá armád Varšavskej zmluvy. Vzburu, odpor s cieľom povzbudiť, sa však realizovali aj iným spôsobom. Formou horiacich ľudských fačli. Formou upálenia sa.

Cieľom tejto štúdie je posúdiť protest formou upálenia sa ako politicky motivovaný akt, ktorý je súčasnej mladej generácii značne nepredstaviteľný, ale napriek tomu možný a v politickom živote sprítomnený. Rozhodli sme sa najskôr priblížiť niektoré reálne prípady tejto formy protestu a až následne sa zamýšľame nad spôsobom samovraždy cez sociálne aspekty aktérov, ich kultúrno-spoločenské prostredie, cez ich psychologické rozpoloženie, ale tiež chceme posúdiť dôvody aktérov protestu označované ako politické. Rovnako skúmame mobilizačné dôsledky spojené s aktom upálenia sa a ich vplyv na kolektív, spoločnosť, čo vidíme aj z pohľadu medzinárodných vzťahov za veľmi zaujímavé.

Cieľom štúdie nie je prezentovať detailnú a komplexnú správu o všetkých prípadoch upálenia sa v sovietskom bloku, v Európe či vo svete. Našou ambíciou rovnako nie je konkurovať prácam **Petra Blažeka**, alebo výskumom českých

a slovenských historikov v tejto oblasti, ktoré sú určite historicky presnejšie a komplexnejšie. Naším zámerom je skôr vyčleniť rámeč, vzbudiť pozornosť a záujem o tento fenomén.

Z pohľadu metodológie sme uplatnili analýzu, indukciu, dedukciu či komparáciu. Vzhľadom na zložitosť témy a jej interdisciplinaritu aplikujeme napríklad tézy o „politickej samovražde,“ ktorú vyvinuli **Crosby, Rhee, Hollande** (1977). Zvažujeme **Durkheimovu teóriu** altruistických samovrážd, ale aj vybrané štúdie psychologických charakteristík aktérov. (Geller, 1997; Rothschild - Raatschen - Schneider, 2001)

1. Upálenie sa a politika

Odpor alebo protest formou upálenia sa je hrozná forma reakcie, ktorá je veľmi nezvyčajná. Upálenie sa sa prioritne spája s tradíciami budhizmu a hinduizmu a je cudzie pre židovsko-kresťanskú kultúru, nakoľko vedie, alebo môže viesť k mrzačeniu tela, k smrti, k samovražde, ktorá sa považuje za hriech voči Bohu. (Lehmanová a kol., 2010)

Upálenie alebo presnejšie upálenie sa je v podstate starobylá praktika. Čo sa zdá novým od druhej polovice dvadsiateho storočia, je politický aspekt tohto aktu. (Crosby, Rhee, Holland, 1977) Podľa **Biggsa** (2005) bolo upálenie sa často typom rituálneho správania spojeného s normami a hodnotami spoločnosti. Boli to samovraždy vo vzťahu k špecifickým spoločenským alebo rodinným povinnostiam, prejavom rodinnej lojality alebo rešpektovania kódexu čestnosti v rámci komunity. V kontexte budhizmu bolo tiež relatívne bežné obetovať svoj život duchovnu.

Napriek tejto kultúrno-historickej skúsenosti ľudstva sa samovražda **Thich Quang Duc**, z 11. júna 1963 však javí iná v porovnaní s predchádzajúcimi samovražednými činmi. Mních sa k tomuto protestu rozhodol preto, aby katolíckeho juho-vietnamského prezidenta **Ngô Đình Diệma** prinútil k nastoleniu náboženskej tolerancie. Svoje upálenie v liste označil ako obeť prinesenú na obranu budhizmu. Predstavitelia režimu označili celú udalosť za sprisahanie, na ktorom sa podieľala kambodžská strana a miestni komunisti. Prezident tiež obvinil amerických novinárov, že celú vec zinscenovali, aby získali pozornosť médií. Po tejto zverejnenej samovražde nasledovali ďalšie upálenia sa budhistických mníchov a nakoniec vojenský prevrat zvrhol neústupný režim. Pokiaľ ide o medializáciu, mal vietnamský prezident do istej miery pravdu, nakoľko fotograf **Malcolm Browne** zachytil túto hroznú scénu. **Browného** fotka

bola v roku 1963 vyhlásená za fotografiu roka v súťaži World Press Photo a jeho autor získal v roku 1964 Pulitzerovu cenu. Fotografia bola široko distribuovaná po celom svete, čo vzbudilo záujem a rozhorčenie medzinárodného spoločenstva.¹ O upaľovaní sa v Južnom Vietname často informovali aj oficiálne médiá v komunistických krajinách, ktoré ju interpretovali ako súčasť boja proti americkému imperializmu.

Na konci šesťdesiatych rokov sa táto forma politického protestu stala paradoxne inšpiráciou pre rad osôb v sovietskom bloku. Môžeme uviesť napríklad Ukrajinca **Vasya Makucha**, ktorý sa upálil v roku 1968, rovnako Ukrajinec **Josyf Kucijaba**, či Slovák **Michal Lefčík**, alebo v roku 1972 Litovec **Romas Kalanta**, či Nemeц **Rolf Gunter** v roku 1978, následne **Musa Mamut**, krymský Tatar v Donsku. Ale prípad upálenia sa evidujeme aj ku koncu studenej vojny v roku 1989 Litovca **Vytautasa Vičiulisa** či Rumuna **Livua Babeşa**. (Blažek, 2012)

Poľský účtovník **Ryszard Siwec**, ktorý sa na protest proti invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa upálil dňa 8. 9. 1968 a to priamo pred očami vedenia poľskej komunistickej strany, diplomatov a 100 tisíc divákov, počas celorepublikových osláv úrody, ktoré v strednej Európe nazývame dožinky. Tieto veľkolepé oslavy sa v Poľsku konali priamo na varšavskom štadióne. Skôr než sa poľský účtovník podpálil, rozhodil do davu letáky s protestnou výzvou. Zomrel po štyroch dňoch v nemocnici. (Stolarik, 2010). **Siwec** svoj skutok plánoval. Nechal po sebe zápisky a nahrávky, v ktorých vyjadril svoje znechutenie z invázie vojsk Varšavskej zmluvy a s poľskou účasťou v nej. (Blažek, 2019, či Kamiński, 2009) Napriek tisíckam svedkov a prítomnosti televízie sa poľskému režimu podarilo utajiť tento skutok, aspoň pred občanmi východného bloku.²

V Československu bolo obdobie po Pražskej jari historickým obdobím, ktoré pokračovalo v sedemdesiatych rokoch obdobím tzv. normalizácie.³ Od novembra 1968 sa noví pro-moskovskí politici, na ktorých čele stál **Gustáv Husák**⁴, dostali

¹ Fotografia bola dokonca použitá ako obal prvého albumu americkej skupiny *Rage against the Machine* v roku 1992.

² Dnes je toto video dostupné na You Tube : <https://www.youtube.com/watch?v=JZZlrPQHDH0>

³ Normalizáciu možno vnímať v širšom zmysle slova ako historické obdobie od augusta 1968, tj. vpádu vojsk až po rok 1989, tj. po nežnú revolúciu. V užšom zmysle slova ju možno chápať ako likvidáciu výsledkov Pražskej jari, ktorá bola zakotvená v tzv. moskovskom protokole z augusta 1968 a vykonaná do 14. zjazdu KSČ v máji 1971. (Žaloudek, 1996) Pozri tiež: Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie, 2003

⁴ Gustáv Husák sa stal prvým tajomníkom ÚV KSČ v apríli 1969 a pôsobil na poste do mája 1971. Následne sa stal generálnym tajomníkom ÚV KSČ. Tento post zastával do roku 1987.

na popredné posty v republike. Krátko po získaní moci začalo Husákovovo vedenie na jeseň 1969 uskutočňovať čistky. Oficiálne prvé stranické preverky začali v januári 1970, po prijatí ideového dokumentu normalizácie – Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po 13. zjazde KSČ - z decembra 1970. Skutoční a domnelí reformisti boli odstránení z vedúcich pozícií v masmédiách, súdnictve, kultúrnych, spoločenských a politických organizáciách, z nižšieho vedenia a postupne aj z najvyšších miest. Čistky sa netýkali len členov KSČ. Preverovaní, kádrovaní komisiami boli aj nestraniční. Byť prekádovaný tj. prejsť bez úhony kádrovaním, znamenalo vyjadriť (aj podpísať) predovšetkým súhlas s vpádom vojsk a tým pádom aj s normalizačnou politikou Komunistickej strany Československa. Či straníkom alebo nestraničkom hrozila strata zamestnania a prenasledovanie, im aj ich rodinným príslušníkom, štátnymi orgánmi alebo ŠtB. (Bystrický a kol., 2008) V tomto období politického zemetrasenia a individuálnej rezignácie sa dovtedy neznámy študent **Jan Palach** polial benzínom a zapálil. Nebývalý akt, úplne cudzí kultúrnej tradícii našej krajiny, ktorý šokoval celú spoločnosť a mal podnietiť protesty, k reakcii spoločnosti. Plán **Jana Palacha** bol jasný, mal zastaviť všetku politiku podriaďovania sa a kolaborantstvo. V tomto prípade možno viac ako zúfalstvo podnietilo **J. Palacha** kupáleniu sa, principiálne odmietanie všetkých príkazov vtedajšieho režimu. Ako vieme, **Jan Palach** pri svojom upálení zanechal list vyjadrujúci požiadavky na slobodu prejavu a zastavenie progresívnej sovielizácie spoločnosti. Citujeme: „*Vzhľadom k tomu, že se naše národy ocitly na okraji beznaděje, rozhodli jsme se vyjádřit svůj protest a probudit lidi této země následujícím způsobem. Naše skupina se skládá z dobrovolníků, kteří jsou odhodláni se dát pro naši věc upálit. Já jsem měl tu čest vylosovat si jednotku a tak jsem získal právo napsat první dopisy a nastoupit coby první pochodeň. Naše požadavky jsou: 1. Okamžité zrušení cenzury; 2. Zákaz rozšiřování Zpráv⁵. Jestliže naše požadavky nebudou splněny do pěti dnů, tj. do 21. ledna 1969, a nevystoupí-li lid s dostatečnou podporou (tj. časově neomezenou stávkou), vzplanou další pochodně. P.S. Vzpomeňte na srpen. V mezinárodní politice se uvolnil prostor pro ČSSR, využijme jej.*“⁶ (List J. Palacha, 2020)

⁵ Periodikum, ktoré sa tlačilo v NDR. Išlo o okupačnú tlačovinu, ktorá bola absolútne v línii, akú potreboval Sovietsky zväz a socialistické štáty, ktoré sa podieľali na invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa.

⁶ List J. Palacha, 2020. Dostupné na internete : <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/posledni-dopis-jana-palacha/>

Jan Palach chcel prebudiť národ z letargie po rozdrvení reformného hnutia Pražskej jari v auguste 1968. Dnes už vieme, že nebol sám a nasledovali ďalšie pochodne. Štyridsať dní po **Janovi Palachovi**, 25. februára 1969, na Václavskom námestí vzbĺkla ďalšia pochodeň, 18-ročný **Jan Zajíc** študent zo Šumperka. 4. apríla toho istého roku sa na námestí v Jihlave zapálil štyridsaťročný inžinier **Evžen Plocek**. Všetky tieto mená sú menej známe ako meno **Jana Palacha**, ktorý sa ako prvý stal symbolom a mučeníkom.

Obzvlášť šokujúce pre politické elity Sovietskeho zväzu bolo, že sa tieto protesty proti režimu diali v rámci sovietskeho bloku a jeho satelitných krajín. Príklad **Jana Palacha** nasledoval lotyšský matematik židovského pôvodu **Elijahu Rips** a v apríli 1969 sa pokúsil podpáliť, rovnako na protest proti sovietskej invázii do Československa. Jeho čin bol však zmarený, **Rips** bol zadržaný a uväznený. Bola mu nariadená psychiatrická liečba, z ktorej bol prepustený až na jar roku 1971 a to vďaka politickému aktivistovi **V. Bukovskému**⁷, ktorý zaslal medzinárodnému psychiatrickému kongresu správu o zneužívaní psychiatrie proti disidentom. **Rips** následne požiadal o vystahovanie a vďaka nátlaku medzinárodnej matematickej obce sa dostal do Izraela. (Jansons, 2008)

Maďarský študent medicíny **Sandor Bauer** sa v roku 1969 v Budapešti zapálil po tom, ako napísal list: „*Rád by som pokračoval v živote, ale národ a proletári teraz potrebujú moje na uhol ohorené telo.*“ (Živé pochodne, 2020) V roku 1972 sa mladý Litovec **Romas Kalanta** polial benzínom a kričal: „*Sloboda pre Litvu!*“ (Litovsko-americký most, 2014) Medzi Ukrajincami, ktorí bojovali proti sovietskej okupácii svojej krajiny a za nezávislosť Ukrajiny, je možné spomenúť **Vasyla Makucha**, ktorý sa 5. novembra 1968 vydal na hlavnú ulicu Kyjeva, zatiaľ čo horel, kričal „*Preč s komunistickými kolonizátormi! Nech žije slobodná Ukrajina! Preč s okupantmi Československa!*“ (Ukrajinská pochodeň, 2014) Zomrel nasledujúci deň. Ďalší horiacou pochodňou proti režimu na Ukrajine bol napríklad **Oleksa Hirmyk**, disident, ktorý sa zapálil na protest proti represii ukrajinského jazyka, kultúre a histórii 21. januára 1978, a to deň pred šesťdesiatym výročím vyhlásenie nezávislosti Ukrajiny. **O. Hirmyk** sa upálil vedľa hrobky **Tarassa Ševčenka**, básnika, filozofa, humanistu a významného predstaviteľa ukrajinského

⁷ Vladimír Bukovský bol ruský politický aktivista, neurofyziológ a spisovateľ. V 60. a 70. rokoch 20. storočia sa stal jednou z vedúcich osobností disentu, známym sa stal najmä svojou kritikou politického zneužívania psychiatrie vo vtedajšom Sovietskom zväze. Kvôli svojej angažovanosti sám strávil 12 rokov v sovietskych väzniciach, pracovných táborech a psychiatrických liečebniach. (Slovník disidentu, on-line)

národného obrodzenia, ktoré symbolizuje národné oživenie Ukrajiny v XIX. Storočí. (Ищенко, 2004)

Na protesty, demonštrácie a štrajky v Československu, ktoré nasledovali po **Palachovej** smrti, sa po čase zabudlo a nádej rýchlo pominula. Politickí lídri sľúbili lojalitu Moskve a režim nadobudol silu. Čin **Jana Palacha** teda nepriniesol to, čo **Palach** zamýšľal. Všetci mlčali a mysleli si, že sloboda príde sama o sebe, že by sme za ňu nemali každý deň bojovať. Začala sa tak občianska pasivita, ktorá umožňovala politickým elitám rozvíjať hospodársku a duchovnú korupciu. Takáto spoločenská situácia umožňuje rozvíjať sa populizmu alebo podnecuje k rozvoju istých typov nacionalizmu. Český režisér **Miloš Forman** v jednom zo svojich rozhovorov porovnáva komunizmus s kapitalizmom. Povedal, že sa obáva, že niektorí ľudia budú v budúcnosti ľutovať komunizmus, pretože rozdiel medzi týmito dvoma režimami je podobný ako rozdiel medzi zoo a džungľou. V džungli sú zvieratá slobodné, ale si musia každý deň hľadať obživu, aby prežili. V zoo sú zvieratá denne krmené, ale zostávajú v klietke. (Quétel, 1990)

Samovražda zapálením svojho tela nie je pre Tibeťanov výnimočnou praxou. Od marca 2011 došlo k 156 seba-upáleniam Tibeťanov. (International Compaing for Tibet, 2020) Tieto čísla nenechali chladnými ani viaceré demokratické inštitúcie a už v roku 2011 prijali poslanci Európskeho parlamentu rezolúciu, v ktorej odsúdili: „*neustále drastické opatrenia, ktoré čínska vláda ukladá tibetským budhistickým kláštorom [...], vrátane brutálnych okupácií bezpečnostných síl, svojvoľného zadržovania mníchov, ako aj stálej policajnej prítomnosti v interiéroch kláštorov. [...] Poslanci vyzývajú čínske orgány, aby dodržiavali práva Tibeťanov [...]. Čínske úrady by mali prestať propagovať politiky ohrozujúce tibetský jazyk, kultúru, náboženstvo, dedičstvo a životné prostredie, čo je v rozpore s ústavou a zákonnými ustanoveniami, ktoré udeľujú autonómiu etnickým menšinám uznaným v Číne.*“ (Európsky parlament, 2011)

K rezolúcii sa pridala v roku 2012 aj Vysoká predstaviteľka Európskej únie pre zahraničnú politiku **Catherine Ashtonová** a vo svojom vyhlásení, zo 14. 12. 2012 konštatovala, že: „*EÚ pri rešpektovaní územnej celistvosti Číny vyzýva čínske orgány, aby riešili základné príčiny frustrácie Tibeťanov a zabezpečili dodržiavanie ich občianskych, politických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych práv, vrátane práva užívať si vlastnú kultúru, praktizovať svoje náboženstvo a používať svoj vlastný jazyk.*“ (Vyhlásenie C. Ashton, 2012)

V medzinárodných médiách rezonovalo upálenie sa ako forma odporu v ostatnom období najmä v súvislosti s Arabskou jarou. Napriek tomu, že začala viac ako štyridsať rokov po Pražskej jari, aj Arabská jar bola pre súčasné

generácie Európanov prekvapujúca. Paralela sformovaná túžbou po zmene systému je jednoznačná. Nás však zaujala iná súvislosť, a to „iskra“, ktorá Arabskú jar začala, máme na mysli upálenie sa tuniského občana **Mohammeda Bouaziziho**.

Keď zvážime uvedené aspekty, upálenie sa mladého Tunisana **Mohammeda Bouaziziho** z roku 2010, o ktorej budeme pojednávať nižšie, určite nie je „iskra bezprecedentnej revolty“, ako písali mnohé média⁸ a najmä tie so stredomorskej oblasti. Nie je to teda po prvýkrát, keď bol zúfalý človek schopný upáliť sa a to *a priori* z politických dôvodov. A nebolo to ani posledný krát, ako vidíme aj roku 2020.

Mohamed Bouazizi bol predajcom ovocia a zeleniny v Sidi Bouzid v Tunisku. Po ukončení vysokoškolského štúdia sa rozhodol pre túto prácu, ktorá mu umožnila podporovať svoju rodinu v ťažkej ekonomickej situácii. Poznal praktiky štátnych zamestnancov, ktoré fungovali v Tmisku. Ale 19. decembra 2010 odmietol platiť. Preto bol zbity, jeho tovar bol zhabaný. Rozhodol sa ísť na miestny úrad podať sťažnosť a žiadal o vrátenie svojho tovaru. Bezúspešne. Nespravodlivosť, ktorú zažil, sa stala pre neho neznesiteľnou a **Mohamed Bouazizi** sa rozhodol vyjadriť svoje pocity protestom. Polial sa benzínom a zapálil sa.

Rýchle mediálne pokrytie tohto extrémneho protestného aktu sa stalo podnetom, rozbuškou. Ulice sa premenili na javisko verejných demonštrácií s často násilnými konfliktami so štátnymi orgánmi. O tri týždne neskôr vypukli protesty v Egypte a Alžírsku. O rok neskôr po upálení sa **Mohameda Bouaziziho** v 17 krajinách Blízkeho východu a severnej Afriky. V Tunisku, Egypte a Líbyi došlo následne k zmene politického režimu.

Aj tridsať rokov od budovania demokracie zaznamenávame túto strašnú formu protestu, napríklad v Poľsku. Dňa 16. júna 2020, sa 48-ročný muž zapálil pred budovou poľského parlamentu. Podľa denníka Gazeta Wyborcza, uviedol portál iDnes.cz, prišiel k pamätníku Armia Krajowa⁹ pri dolnej komore parlamentu na bicykli. Pristúpil k postávajúcim novinárom a opýtal sa ich, či sa venujú aj investigatívnej žurnalistike. Podľa svedkov mal so sebou tašku so zápalnou látkou. Podišiel k pamätníku a zapálil sa. Podobné incidenty nie sú v Poľsku až tak vzácné. V apríli 2019 sa pred sídlom poľského premiéra zapálil muž. Podľa svedkov neďaleko miesta, kde sa zapálil, „nechal list. V októbri 2017 sa vo

⁸ Napríklad: Radio France Internationale. 2010.; Nawaat. 2011. AFRIK. 2011.

⁹ Literatúra uvádza aj pomenovanie „Krajinská armáda“ alebo „Domáca armáda“.

Varšave pred Palácom vedy a kultúry podpálil **Piotr Szczensny** na protest proti politike vládnej strany Právo a spravodlivosť. (iDnes.cz, 2020)

Upálenie sa ako politický protest sú zriedka izolované, pričom prvé z nich je príkladom pre ostatných. Samozrejme, je s tým spätá otázka medializácie, aj keď často samovraždy alebo pokus o samovraždu zostávajú viac-menej utajené, je možné identifikovať sériu aktov rovnakej povahy. Prípady Tibeťanov je určite špecifický vo vzťahu ku kultúrnemu kontextu, ale toto zistenie sa potvrdzuje aj v prípade krajín bývalého sovietskeho bloku.

2. Teoretizácia upálenia sa z politických dôvodov

Bouazizih upálenie sa často dáva do súvislosti s upálením sa **Jana Palacha** na jednej strane a s upálením sa **Thicha Quanga Duca** na druhej strane a to v duchu jednotnej chronologickej logiky zdôrazňujúcej udalosť, ktorá viedla k politickým otrasom. Tieto tri individuálne akty boli určite protestnými činmi, ale ich kontext, politický, sociálny a kultúrny, sa však veľmi líšil a komparácia týchto troch samovražedných činov nie je taká ľahká, ak sa predovšetkým nezameriame na dôsledky týchto činov. Okrem toho si musíme uvedomiť, že nejde o izolované udalosti.

Upálenie sa sa nestalo metódou protestu kvôli svojej medializácii, ale teraz môžeme konštatovať, že charakter tohto politického protestu súvisí s jeho uverejnením v rozličných masových médiách, ktoré sa najviac zaujímajú o dramatickosť danej situácie. Práve medializácia bola zjavne dôležitá aj pre upáleného poľského občana v júni 2020. Na akt upálenia sa možno nazerať aj v súvislosti s inými extrémnymi činmi ako sú samovražedné atentáty. Úloha uverejnenia svojho aktu, alebo lepšie povedané, jeho realizovania na verejnosti, je dosť podobná. Ale v prípade upálenia sa nie je smrť nevyhnutne cieľom aktu, povedali by sme ani nie pri iných extrémnych aktoch, ide skôr o naprogramované a viac-menej úplné zničenie vlastného tela. Nejde o akt, ktorý by sa banalizoval, a to aj v prípade kultúrneho kontextu, v ktorom je kremácia tel normou alebo je súčasťou opakujúcich sa rituálov.

Dramatická scéna dáva tejto forme protestu obrovskú intenzitu, či už politickú alebo nie. Zoznam upálení sa realizovaných z politických dôvodov jasne dokazuje nárast tejto formy protestu od 60. rokov 20. storočia, najmä v tibetskej kultúre, ale aj v arabských krajinách. (Zoznam upálení sa, 2020) Takéto činy však v realite nepoznajú geografické hranice, kultúrne normy a nedajú sa vysvetliť ani

demografickými charakteristikami a samovoľne ich môžeme zaznamenať takmer vo všetkých častiach sveta a sú realizované veľmi odlišnými ľuďmi.

Na stránkach všetkým známej Wikipédie môžeme nájsť aj zoznam upálení sa z politických dôvodov, konkrétne pod názvom *List of political self-immolations*. Takýto zoznam možno nájsť aktuálne aj v diele českého autora **Blažeka** (2012), ktorý čerpá z diela **Biggsa** (2005). Jedna z otázok, ktorá vyvstáva pri skúmaní tohto dlhého zoznamu je, ako autori definovali „politické dôvody“. Ako vymedziť politicky motivované činy od tých ostatných. Možno by bolo oprávnené zvažovať, či išlo o upálenia sa vykonané na verejnosti, alebo v súkromí. V tejto logike akty upálenia sa spojené so sociálnou situáciou (napr.: nezamestnanosť) alebo obťažovaním, vydieraným nejakou oficiálnou inštitúciou možno označiť ako „politické dôvody“. Príklad **Mohameda Bouazizih** potvrdzuje túto hypotézu: spúšťačom jeho činu bola skutočne nespravodlivá agresia zo strany miestnych orgánov v súvislosti s korupciou úradníkov. Situácia, ktorá sa preto môže podobáť určitým samovraždám realizovaným v podnikoch, alebo pred verejnými činiteľmi.

Uvádzané politické „príčiny“ sú rôzne: prenasledovanie budhistov, zachovanie tamilského¹⁰ jazyka, vojna vo Vietname, potlačenie Pražskej jari a totalitného systému, genocída v Biafre v nigérijskej občianskej vojne, vojenský režim v Grécku, bombové útoky na Guernicu v roku 1937, juhokórejská vláda, nemecká jadrová politika, prenasledovanie krymských Tatárov, dane, únosy detí **Pinochetovým** režimom, sloboda prejavu a nezávislosť Taiwanu, vojna v Perzskom zálive, vojna v Bosne a Hercegovine, práva žien v Iráne, odsúdenie homosexuality katolíckou cirkvou, situácia Kurdov v Turecku, vojna v Iraku a súčasnejšie hospodárska a sociálna situácia po finančnej kríze v Európe.

Pohlavie, vek, ekonomický štatút, politická ideológia, náboženstvo alebo dokonca úroveň vzdelania nám neumožňujú vykresliť štandardný portrét človeka, ktorý sa upáli a vysvetliť jeho akt. (Biggs, 2005).

Pokiaľ ide o **Sidney Tarrowa** (2008), ten za „politiku konfliktu“ (v ang. „contentious politics“) považuje činy vykonávané ľuďmi, ktorí nemajú pravidelný prístup k inštitúciám, ktorí zásadne spochybňujú orgány štátu, ktorí nástroje zastupiteľskej demokracie (ak v danom prostredí existujú) nepovažujú za účinné, ani legitímne. Politická sféra nemá len inštitucionálny rozmer a je v dynamickej vzájomnej závislosti prepojená so sociálnou sférou. V tomto kontexte je upálenie sa extrémnou formou tejto politiky konfliktu. Čin, ktorý je prejavom bezmocnosti

¹⁰ Tamilština je drávidský jazyk, ktorý používajú predovšetkým Tamilovia v Indii, na Srí Lanke, v Malajzii, v Singapure a menšie spoločenstvá v ďalších štátoch.

a vo všeobecnosti si vyberá istý inštitucionálny rámec a niekedy je spojený s dramatickým charakterom. Politické spochybňovanie je tiež sociálny fenomén, ktorý sa odohráva mimo obvyklých politických procesov, čo vedie k okamžitej príťažlivosti, čím ovplyvňuje aktérov, ktorí sú častokrát málo zapojení do inštitucionálnej politiky. Príkladom môže byť reakcia proti realizovanej politike, alebo režimu, alebo proti nespravodlivosti alebo korupcii, v Tunisku, ako aj v Bulharsku. Upálenie sa preto môžeme vnímať aj ako odhalenie určujúceho vzťahu medzi sociálnym a politickým. Alebo vnímať sociálne a politické v istej integrite.

Upálenie sa je násilné a následne vyvoláva súcit a empatiu. V rámci politického konania je však potrebné sa zamyslieť aj nad stratégiou aktérov na jednej strane a realitou mobilizačnej funkcie aktu na strane druhej. To znamená, že ak upálenie sa je politicky motivovaný čin, je výrazom výslovného rozporu s legitímnou inštitucionálnou politickou autoritou. Nie je isté, že smrť je primárnym cieľom, ale je to riziko, ktoré aktéri poznajú a predvídajú.

Jednou z hlavných otázok je byť schopný identifikovať túto kategóriu „politickej samovraždy“. Ide o tézu, ktorú vyvinuli **Crosby, Rhee, Hollande** (1977) a ktorí konštatujú v posledných desaťročiach nárast tohto typu samovražedných aktov a navrhujú, aby sme dokázali vyriešiť tento problém, rozlišovať medzi politickou a psychologickou, dokonca psycho-patologickou motiváciou, a rovnako zvažovať, že politická motivácia nevyklučuje ostatné faktory.

Preto sa musíme pýtať na motiváciu jednotlivcov. Depresívna, chudobná, alebo chorá osoba sa môže rozhodnúť ukončiť svoj život, aby unikla svojej bolesti alebo nešťastiu. Môže mať aj vysvetlenie príčin svojich problémov: vláda, zamestnávateľ, verejné služby atď. Následne si možno klásť otázku, či je teda jeho zámer a priori politický? Možno o tom pochybovať. Preto je veľmi pravdepodobné, že medzi zoznamami „politických“ upálení sa sú niektoré aj tohto typu.

Čo vyvoláva ďalšiu súvisiacu otázku: otázku úmyslu (viac ako otázku motivácie). Je skutočne možné uvažovať o čisto politickom zámere? Musíme na to použiť **Durkheimovu** teóriu altruistických samovrážd, pretože ide skutočne o prejav kolektívneho správania (1897), ktorý môže byť kultúrneho, sociálno-psychologického alebo politického typu. Upálenie sa sa líši od kultúrnej alebo sociálno-psychologickej samovraždy. Okrem toho, ako už bolo uvedené, niektoré politicky motivované samovraždy nemožno považovať za politické samovraždy.

Je tiež možné rozlišovať „obetovanie sa“, ako inštitucionálne samovraždy, ktoré sa odvolávajú na legitímne politické inštitúcie, myslíme najmä na

vlastenecké akty, ktorých cieľom je udržiavať alebo podporovať určité politické záujmy. Samovraždy vojakov v čase vojny, japonskí samovražední atentátnici - kamikadze a dokonca islamskí teroristi sú možnými príkladmi tohto typu samovrážd.

Iné príklady samovrážd tohto typu, ktoré sú politicky motivované proti legitímnej politickej inštitúcii sú napríklad aj samovražedné bombové útoky v Paríži v novembri 2015. Ak to zjednodušíme, môžeme povedať, že ide o samovražedné útoky s dvojitou politickou motiváciou, teda jedného štátu proti druhému. V tejto logike sem potom zaraďujeme aj tibetské upálenia sa.

Je dôležité pokúsiť sa dať upálenia sa do perspektívy voči iným formám protestu. Niektoré samovražedné činy sú formou protestov, ktorých cieľom je zmeniť politickú situáciu. Ide najmä o hladovku, ktorá predstavuje isté riziko smrti bez toho, aby bola cieľom tohto činu smrť. Tento druh aktu je súčasťou logiky vyjednávania. Samovražedné bombové útoky zjavne nie sú toho istého typu, pretože zahŕňajú fyzické poškodenie smrťou iných ľudí („nevinných“) a psychologické poškodenie ľudí informovaných médiami, alebo tých, ktorí sú priamo svedkami tejto scény.

Samovražda zapálením sa prináša vyššie riziko smrti ako hladovka a je nabitejšia emóciami, ak hovoríme o priamych svedkoch činu – „divákoch“, ktorí budú mať inú emocionálnu reakciu, ako keby išlo o samovražedný útok, pri ktorom sa emócie zameriavajú na obeť, a nie na atentátnika.

Niektoré činy politického upálenia sa sú teda spojené s vôľou iniciovať politickú zmenu, ako je to v prípade Tibeťanov od roku 1963. Iní tak vyjadrujú politickú krivdu, avšak nemajú v úmysle mobilizovať ku kolektívnym činom, aj keď samovražda je východiskovým bodom. Nič nenaznačuje tomu, že by **Mohamed Bouazizi** chcel mobilizovať. Jeho protest bol osobný, individuálny. Ľudia sa s ním však stotožnili, zdieľali jeho pocit a táto samovražda bola jasne spúšťačom, kedy sa emócia štruktúrovala do revolty. Zdá sa teda, že kultúrne alebo sociálno-psychologické premenné nie sú určujúce. Cieľom aktu upálenia sa je vlastnou smrťou poukázať, odsúdiť, potrestať politickú autoritu, inštitúciu. Ide skutočne o politický cieľ, ktorý pravdepodobne dosiahne psychologický účinok vyvolaný medializáciou, a teda teatralizáciou aktu. V tomto procese nie je v konečnom dôsledku najdôležitejšia smrť demonštranta, pretože médiá prevažne publikujú samotný akt a podmienky jeho realizácie. Skutočnosť, že sa jednotlivec rozhodne zmrzačiť svoje telo ohňom, je dostatočná, a to emocionálne aj politicky.

Na základe uvedeného si kladieme otázku, prečo si zvolil tento typ protestu? Je legitímne sa pýtať, či psychologické predispozície nie sú určujúcim faktorom,

v porovnaní s politickou motiváciou. Štúdie psychologických charakteristík ukazujú, že depresia, užívanie návykových látok, alebo schizofrénia sú vo všeobecnosti faktory, ktoré predisponujú k samovražde. (Geller, 1997; Rothschild, Raatschen, Schneider, 2001) **Gellerova** analýza, ktorá je postavená na štúdiu samovrážd formou upálenia sa v USA v rokoch 1965 až 1994 však z psychologického hľadiska nezdôrazňuje žiadne rozdiely medzi kandidátmi na samovraždu upálením sa, alebo samovraždu iným spôsobom, a to aj bez ohľadu na „politické“ činy iných. Podľa **Rothschilda, Raatschen a Schneidera** (2001) zo 46 prípadov upálenia sa, ktoré sa udiali v Berlíne v rokoch 1990 až 2000, boli iba dva činy politicky motivované. Upálenie sa, ktoré títo vedci skúmajú, sú očividne zaznamenané a kategorizované *a posteriori*, v momente keď sa už neuvažovalo o tom, že išlo o úmyselný čin, a že upálenie sa bolo dobrovoľné.

Spúšťače samovražedných aktov alebo teatralizácia takejto samovraždy (v zmysle vykonania aktu na verejnosti, či jeho medializácia) môžu byť podľa dostupných štúdií predsa len kategorizované do rôznych registrov, a teda formalizovať vzťah medzi politickými motiváciami a psychologickými faktormi na jednej strane alebo na druhej strane tvrdiť, že práve psychologické faktory určujú politickú motiváciu aktéra.

Najdôležitejším problémom ostáva zamyslenie, či politické okolnosti sú motivačné premenné tej istej úrovne ako iné faktory, ktoré sú príčinou upálenia sa, pretože „politické“ upálenie sa, tento extrémny a/alebo konečný protest je dokonca definovaný týmito politickými okolnosťami. Samovraždy sa líšia od samovražedných protestov, aj keď oba akty sú fyzicky podobné a jednou z ústredných tém analýz zostáva otázka posúdiť rôzne činy rovnakými analytickými metódami. Nemožno hľadať iba vysvetľujúce faktory, úroveň zúfalstva a či udalosti, ktoré čin podnietili, ale aj o politický vzťah, ktorý spája jednotlivca s jeho sociálnou skupinou, spoločnosťou, inštitúciami.

Samovražda spôsobom upálenia sa ako politický protest nie je iba kategóriou samovrážd v psychologickvej paradigme. Je samozrejme potrebné zohľadniť demografické alebo sociálne premenné. Ale tie sociálne premenné, ktoré nie sú samotnou príčinou aktu. **Biggs** rozvíja myšlienku upálenia sa ako „*výzvu ostatným na zmenu správania*.“ (Biggs, 2005, s. 196) Je to akt zameraný v prvom rade na verejných predstaviteľov, potom na verejnú mienku, komunitu. Protesty môžu vzniknúť ako individuálne akty, ale v kontexte kolektívnej príčiny, ktorá je do aktu integrovaná od samého začiatku. Skutok upálenia sa býva medializovaný, a to s alebo aj bez médií, ktoré sú pod kontrolou štátnej moci, alebo miestnych orgánov. Medializácia je vnímaná ako spúšťač, mobilizátor.

Medializáciou sa bolesť a obeta zintenzívňuje, situácia sa stáva neznesiteľnejšou, posolstvo je efektívnejšie.

Ak by sme komparovali tri spomenuté príklady upálenia sa, a to boj Tibeťanov, s protestami v socialistických krajinách a Tuniskom v roku 2010, vo všetkých troch prípadoch by nešlo o tú istú situáciu. Médiá, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu v sociálnom a politickom živote severných krajín (Rošteková, Rouet, 2016), majú ešte dôležitejšiu úlohu v meniacich sa spoločnostiach a tento konkrétny rozmer bol rozhodujúci aj v prípade Arabskej jari.

Rámec kolektívneho konania umožňuje lepšie pochopiť jav upálenia sa z politických dôvodov ako prejav spoločenských a politických interakcií súčasne s činmi vykonávanými mimo politických a inštitucionálnych rámcov, ktoré však majú významné ba až zásadné politické dôsledky.

Ide o prepojenie do jednej sociálnej a politickej paradigmy, mobilizácie a individuálne rozhodnutia. (Della Porta & Diani, 1999) Tieto mobilizácie sú naviazané na politické a inštitucionálne štruktúry, ale aj na udalosti, z ktorých sa niektoré stávajú spúšťačom. Ak sa na to pozrieme prostredníctvom **Tarrowovej** analýzy (2011), potrebujeme stimuláciu, politickú príležitosť spojenú s prístupom k legitímnym inštitucionálnym procesom alebo s nestabilitou systému a s politickými rozpormi medzi vládnucimi elitami, ktoré znižujú schopnosť reagovať na mobilizáciu kolektívov. Práve spoločenské a politické štruktúry umožňujú vytváranie konkrétnych udalostí a tvrdení alebo formulovania sťažností, kedy demonštranti môžu zaujať prístup, vyvinúť taktiku s cieľom získať spojencov v danej veci, narušiť sociálne, ekonomické alebo politické funkcie a preukázať ochotu ísť až po najvyššiu obeť za danú vec. (Della Porta, Diani, 1999)

Otázka efektu ostáva samozrejme ústrednou otázkou pre protestujúceho, aj keď to určite nie je jeho najdôležitejšia motivácia, ale pri tomto čine je dôležitá. Účinok je samozrejme spojený s mediálnym pokrytím, máme na mysli využitie digitálnych médií, sociálne siete atď., ale nielen s lineárnou kauzalitou, alebo rigidným determinizmom. Na médiá sa musí pozeráť ako na prirodzenú súčasť prostredia, ako na súčasť politických inštitúcií, či už sú legitímne alebo nie.

Záver

Upálenie sa sa stalo formou protestu v mnohých krajinách sveta. Horiace telá narúšajú dynamiku vzájomného pôsobenia medzi sociálnymi a politickými inštitúciami. Emócia je vždy veľmi silná.

Je zrejmé, že upálenie sa sa líši od kultúrnej alebo sociálno-psychologickej samovraždy a že niektoré politicky motivované samovraždy nemožno považovať za politické samovraždy. Snažili sme sa zdôrazniť, že akt upálenia sa musíme vnímať v integrite medzi sociálnym a politickým. Zastávame teda názor, že cieľom aktu upálenia sa ako politického protestu je vlastnou smrťou poukázať, odsúdiť, potrestať politickú autoritu, inštitúciu alebo vyjadriť vôľu iniciovať politickú zmenu, či vyjadriť politickú krivdu. Rovnako sme dospeli k záverom, že tieto činy nie sú automaticky spojené s úmyslom mobilizovať ku kolektívnej reakcii. Ide skutočne o politický cieľ, ktorý dosiahne psychologický, kolektívny účinok vyvolaný jeho medializáciou, čo potvrdzuje úlohu a vplyv médií v súčasnej spoločnosti.

Upálenie sa, tento deštruktívny akt fyzického tela ľudskej bytosti nás nevyhnutne vyzýva a núti uvažovať o duchovnom. O tom, že emócie zostávajú jedným zo základných spojovacích elementov sociálneho a politického, a rovnako nás núti uvedomiť si integritu celého ľudského tela.

Literatúra:

- AFRIK. 2011. [online]. [cit. 23. 9. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.afrik.com/article22226.html>>
- ANDRIOLO, K., 2006. The Twice-Killed: Imagining Protest Suicide. In *American Anthropologist*, Vol. 108, No. 1, s. 100 - 113, 2006. <https://doi.org/10.1525/aa.2006.108.1.100>.
- BIGGS, M., 2005. Dying Without Killing: Self-immolations, 1963 - 2002. In GAMBETTA, D. (ed.), *Making Sense of Suicide Missions*. New York: Oxford University Press Inc, [online]. [cit. 25. 3. 2020]. Dostupné na internete: users.ox.ac.uk/~sfos0060/immolation.pdf. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199276998.003.0005>
- BLAŽEK, P. (ed.) 2009. : „Pochodeň č. 1“. Rekonstrukce činu Jana Palacha. In: BLAŽEK, P. – EICHLER, P. – JAREŠ, J. a kol.: *Jan Palach '69*. FF UK – ÚSTR – Togga, Praha. 2009.
- BLAŽEK, P. 2012. *Sebaupálení jako forma radikálního politického protestu ve světě*. s.339 - 350. [online]. [cit. 15. 6. 2020] Dostupné na internete: <https://docplayer.cz/920963-Sebeupaleni-jako-forma-radikalniho-politického-protestu-ve-svete-1.html>

- BLAŽEK, P. 2014. Slovenský nasledovník? In *Paměť a dejiny* č.1/2014, s.58 - 68. [online]. [cit. 15.8.2020] Dostupné na internete: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1401/058-068.pdf>
- BLAŽEK, P., 2019. *Živé pochodně v sovětském bloku*. Politicky motivované případy sebeupálení 1966 - 1989. Praha, ÚSTR 2019.
- BYSTRICKÝ, V., a kol. 2008. *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Historický ústav SAV, 2008. [online]. [cit. 15. 6. 2020] Dostupné na internete: http://www.history.sav.sk/eknihy/Valerian-Bystricky-a-kol_Rok-1968-na-Slovensku-a-v-Ceskoslovensku-Chronologia-udalosti.pdf
- CROSBY, K. - RHEE, J.-O. - HOLLAND, J. 1977. Suicide by Fire - A Contemporary Method of Political Protest. In *International Journal of Social Psychiatry*, 23(1), 1977, s. 60 - 69.
- ČESKÁ A SLOVENSKÁ SPOLEČNOST V OBDOBÍ NORMALIZACE. SLOVENSKÁ A ČESKÁ SPOLOČNOSŤ V OBDOBÍ NORMALIZÁCIE. Zborník prác. Bratislava: Veda. 2003.
- DELLA PORTA, D. - DIANI, M. 1999. *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing. 1999.
- DURKHEIM, E., 1897. *Le Suicide : Étude de sociologie*, Paris: Félix Alcan. 1897.
- Európsky parlament, 2011. *Résolutions sur les droits de l'homme : Tiber, Bahreïn, et Syrie*, 27. 10. 2011, [online]. [cit. 15. 6. 2020]. Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/news/fr/news-room/content/20111026IPR30422/html/R%C3%A9solutions-sur-les-droits-de-l'homme-Tiber-Bahre%C3%AFn-et-Syrie>
- GELLER, J. L., 1997. Self-incineration. In *International Journal of Law and Psychiatry*, 20(3), 1997, s. 355 - 372. [https://doi.org/10.1016/S0160-2527\(97\)00012-5](https://doi.org/10.1016/S0160-2527(97)00012-5).
- iDnes.cz, 2020. [online]. [cit. 16. 6. 2020]. Dostupné na internete: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/polsko-varsava-horlavina-muz-zapalil-se-gazeta-wyborcza-parlament.A200616_181823_zahranicni_flo
- Іщенко, М., 2004. *Спалився за Україну : Художньо-біографічна повість*, Київ: Просвіта. 2004.
- International Compaign for Tibet, 2020. [online]. [cit. 15. 6. 2020]. Dostupné na internete: <https://savetibet.org/tibetan-self-immolations/>
- JANSONS, R. (ed.), 2008. *The Aftermath of Prague Spring nad Charter 77 in Latvia/the Baltics*, Vilnius: State Archives of Latvia, 2008.

- KAMIŃSKI, Ł. 2009. První živá pochodeň ve východním bloku. Ryszard Siwiec (1909 – 1968). In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub a kol.: *Jan Palach '69*. FF UK – ÚSTR – Togga, Praha 2009, s. 115–127
- KIM, H., 2008. *Micromobilization and Suicide Protest in South Korea, 1970 - 2004*. In *Social Research*, 75(2), s. 543 - 578.
- LEHMANNOVÁ, Z. a kol. 2010. *Paradigma kultur*. Plzeň: Aleš Čeněk. 2010.
- List J. Palacha, 2020. [online]. [cit. 13. 4. 2020]. Dostupné na internete: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/posledni-dopis-jana-palacha/>
- Litovsko-americký most, 2014. [online]. [cit. 25. 9. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.lithuanian-american.org/bridges/bal99/dorr.html>>
- MICHELSEN, N., 2015. *The Political Subject of Self-immolation*. London: King's College, 2015. [online]. [cit. 13. 4. 2020]. Dostupné na internete: <http://doi.org/10.1080/14747731.2014.971540>
- Nawaat. 2011. Nezávislý internetový časopis. [online]. [cit. 23. 9. 2014]. Dostupné na internete: <<http://nawaat.org/portail/2011/01/13/la-veritable-nature-du-regime-de-ben-ali/>> ;
- QUÉTEL, C., 1990. *Images de la folie*. Paris: Gallimard, 1990.
- Radio France Internationale. 2010. [online]. [cit. 23. 9. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.rfi.fr/afrique/20111217-tunisie-immolation-bouazizi-printemps-jasmin-sidi-bouazid-faidha-hamdi/>>
- ROŠTEKOVÁ, M. - ROUET. G. 2016. *Médiá a globalizácia*. Banská Bystrica: Belianum. 2016
- ROTHSCHILD, M. A. - RAATSCHEN, H. L. - SCHNEIDER, V., 2001. Suicide by Self-immolation in Berlin from 1990 to 2000 . In *Forensic Science International*, 124 (2 - 3), s. 163 - 166. [https://doi.org/10.1016/S0379-0738\(01\)00590-4](https://doi.org/10.1016/S0379-0738(01)00590-4)
- ROUET, G. - SOULAGES, F., 2009. *Du Printemps de Prague à la chute du mur de Berlin : Photographie et politique*. Paris : Klincksieck, 2009.
- STOLARIK, M. (ed.), 2010. *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia, 1968*. Mundelin: Bolchazy-Carducci Publishers, Inc., 2010.
- SLOVNÍK DISIDENTU. [online]. [cit. 15. 8. 2020]. Dostupné na internete: <https://slovník-disidentu.cz>
- ŠRAJER, J. 2009. *Suicidum, sebeobětování nebo mučednictví?* Triton, Praha – Kroměříž, 2009.
- TARROW, S. 2011. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: New York, Cambridge University Press. 2011.

- TILLY, C. - TARROW, S., 2008. *Politique(s) du conflit. De la grève à la révolution*. Paris, Presses de Sciences Po. 2008.
<https://doi.org/10.3917/scpo.tilly.2008.01>
- Ukrajinská pochodeň, 2014. [online]. [cit. 25. 9. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.wumag.kiev.ua/index2.php?param=pgs20071/108>
- Vyhlasenie C. Ashton, 2012. [online]. [cit. 1. 5. 2020]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/PESC_12_535
- Zoznam upálení sa (2020) [online]. [cit. 3. 5. 2020]. Dostupné on-line: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_self-immolations.
- ŽALOUDEK, K., 1996. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1996.
- Živé pochodne, 2020. [online]. [cit. 13. 4. 2020]. Dostupné na internete: <http://www.janpalach.cz/cs/default/zive-pochodne/bauer>